

Gêgaran Palatihan

KAWRUH BAB AKSARA JAWA

Déning Hesti Mulyani

JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH
FAKULTAS BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA
2007

PALATIHAN GURU

PUNDONG - BANTUL
SEPTEMBER 2007

Gêgaran Palatihan

KAWRUH BAB AKSARA JAWA

MENGETAHUI

9/11/2007
KEPALA SMA NEGERI 1 PUNDONG

Déning

Dr. MUDASIR
NIP. 131283330

JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH
FAKULTAS BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA
2007

PALATIHAN GURU

PUNDONG - BANTUL
SEPTEMBER 2007

PRATELAN ISI

SAMAK	1
ISI	2
1. PURWAKA	3
2. DÊNTAWYANJANA	4
a. Aksara saha Pasanganipun	5
b. Sandhangan	6
3. PATHOKAN PANYÊRATING AKSARA JAWA	7
4. TÊTÊNGÊR WONTÊN ING PANYÊRATAN	9
5. BAB PANYÊRATING TÊMBUNG-TÊMBUNG MAWI AKSARA JAWA	12
6. BAB AKSARA LATIN SAHA CARANIPUN MAOS AKSARA JAWA	13
7. WAOSAN	17
GLADHÈN	23
PRATÉLAN WAOSAN	24
LAMPIRAN	25

KAWRUH BAB AKSARA JAWA

1. PURWAKA

Sêratan mênika kaangkah sagêda dados gêgaraning palatihan utawi kanggé gêgaran ing pamulangan sawatawis, nanging inggih namung sarambut pinara sasra, inggih namung sakêdhik sangêt. Botên mawi wigah-wigih, ingkang ndhapuk sêratan mênika ngakêni, bilih sêrat mênika taksih kathah cewêtipun. Mila sangêt kaajêng-ajêng, mugi para kawogan ugi pamaos karsaa paring pitêdah mênggah pundi ingkang klêntu pundi ingkang kirang trêp. Sawarining pitêdah, badhé katampènan kalayan sangêt agunging panuwun.

Prakawis ingkang dados bêbakuning rêmbag wontên ing bab panyêratan saha caranipun maos aksara Jawa makatên warni-warni. Nanging ingkang kawrat wontên ing sêratan mênika namung rêringkêsan kémawon (Poerwadarminta, 1953: 121-132; Adisasmita, 1955). Wondéné prakawis ingkang badhé kaandharakên inggih mênika bab dêntawyanjana utawi urut-urutaning aksara Jawa, pathokan panyêratipun, têtêngêr ing panyêratan, panyêrating têmbung-têmbung mawi aksara Jawa, saha bab kadospundi mênggah anggènipun nyêrat mawi aksara Latin sarta kadospundi mênggah anggènipun maos waosan ingkang sinêrat mawi aksara Latin mênika.

Kauningana, bilih aksara Jawa ing sêratan mênika ngginakakên pawadan ingkang sampun kalimrah lumampah ing sawatawis wêkdal kèpêngkêr. Bab mênika kapratêlakakên, supados botên nuwuhakên pradondining pamanggih.

Sawatawis tuladha makatên, panyêrating têngbung-têngbung
 ꦤꦱꦏꦏꦸ ꦠꦸꦭꦩꦠꦺꦤ꧀ ꦥꦚꦺꦫꦠꦶꦁ ꦠꦺꦩꦧꦸꦁ-ꦠꦺꦩꦧꦸꦁ
 ꦤꦱꦏꦏꦸ ꦠꦸꦭꦩꦠꦺꦤ꧀ ꦥꦚꦺꦫꦠꦶꦁ ꦠꦺꦩꦧꦸꦁ-ꦠꦺꦩꦧꦸꦁ
 kalatinakên kacang lanjaran botên kasêrat
 ꦤꦱꦏꦏꦸ ꦠꦸꦭꦩꦠꦺꦤ꧀ ꦥꦚꦺꦫꦠꦶꦁ ꦠꦺꦩꦧꦸꦁ-ꦠꦺꦩꦧꦸꦁ
 supados botên kasêrat utawi kawaos
kacang lan jaran.

Déné gina paédahing aksara Jawa ingkang pokok inggih
 mênika minangka pirantos kanggé sêsulihing sambêt raos-pangraosing
 manungsa mliginipun masarakat Jawi, ing salêbêting bêbrayan.
 Sasanèsipun mênika inggih kanggé sarana mahyakakên gagasan
 sarana sinêrat, kados ta kanggé nyêrat sêrat ibêr, naskah utawi buku,
 lsp. Adhêdhasar andharan kasêbut nélakakên bilih pangêrtosan bab
 aksara Jawa makatên mligunani sangêt kanggé sarana mbêdhah isining
 naskah utawi buku ingkang kasêrat mawi aksara Jawa utawi kanggé
 mahyakakên gagasan. Kanthi makatên pangêrtosan bab aksara Jawa
 prêlu kawulangakên dhatêng para putra utawi siswa ing pamulangan
 murih sagêd katampi sarta kadbê. Wondéné andharan bab aksara
 Jawa kados ing sêratan salajêngipun.

2. DÊNTAWYANJANA

Aksara Jawa mênika anggènipun nyêrat saking kiwa
 manêngên, papanipun wontên ing sangandhaping garis, mênawi
 dlancangipun wontên garisipun. Aksara Jawa asipat *silabik*, têngsipun
 sabên satunggal aksara nggambarakên satunggal wanda. Béda kalihan
 aksara Latin ingkang *fonemis*, têngsipun sabên satunggal aksara
 nggambarakên satunggal *inti bunyi*. Déné panyêratanipun aksara Jawa
 mênika botên milah-milahakên antawisipun têngbung satunggal lan

Aksara

Pasanganipun

Aksara rékan utawi kasêbut aksara damêlan mênika kanggé mujudakên aksara ngamanca (langkung-langkung aksara Arab), ingkang wontên ing basa Jawi botên wontên. Aksara rékan mênika kathahipun wontên gangsal, inggih mênika: cha, dza, gha, fa, za, déné wujudipun kados ing ngandhap mênika.

Aksara swara inggih mênika aksara ingkang kanggé mujudakên aksara ngamanca (langkung-langkung aksara Arab), ingkang wontên ing basa Jawi botên wontên. Aksara rékan mênika kathahipun wontên pitu, inggih mênika: 1) (a, i, é, u, o)

2) (rê, lê)

b. Sandhangan

Sandhangan inggih mênika praboting aksara Jawa kanggé mbédakakên ungêling wanda ing basa Jawi. Sandhangan ing aksara Jawa wontên warni tiga kados ing ngandhap mênika.

1) Sandhangan swara

kasêbut pêpêt, upaminipun

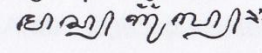
kasêbut wulu (ulu), upaminipun

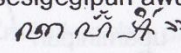
kasêbut taling, upaminipun

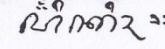
kasêbut taling tarung, upaminipun

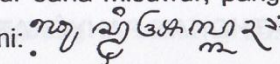
kasêbut suku, upaminipun

pasangan
mênawi papanipun sêsak (mèpèt)
kénging dipun-sêrat wontên ing sangandhapipun.

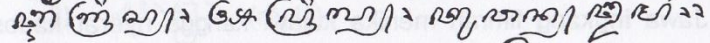
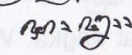
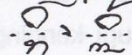
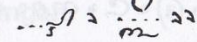
c. Aksara rékan mênika namung kanggé nyêrati têngbung-têngbung
ngamanca ingkang botên wontên pasanganipun. Dados aksara
ingkang mati kédah kasigêg, upaminipun:

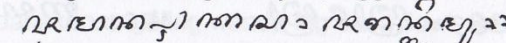
Déné yèn sêsigêgipun awujud aksara rékan trapipin bares kémawon,
kados ta:

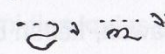

Aksara rékan mênika mênawi angsal sandhangan: wulu, layer,
pêpêt, cêcak, cêcêkipun tiga kasèlèh ing sakiwanipun sandhangan
wau, upaminipun:

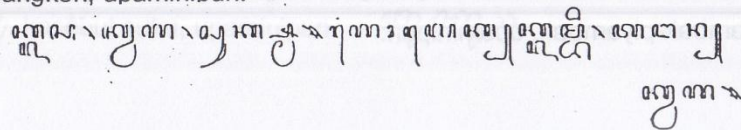
d. Aksara murda kanggé: asmaning para luhur saha misuwur, pangkat
luhur, tiyang ingkang dipun-aosi, lsp., upami:

e. Aksara swara mênika namung kanggé nyêrati têngbung-têngbung
ngamanca ingkang botên wontên pasanganipun. upaminipun:

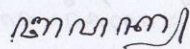

Déné mênika gantosipun pasanganipun
dados

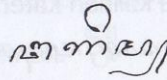
Wangsul dhatêng asalipun, inggih mênika , upaminipun:

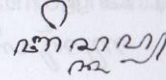
f. Pasangan mênika ugi dados panjangan ingkang
kaungêlakên sarêng kalihan aksara ingkang dipunpanjengi,
samantên ugi ugi kénging kapanjingakên. Aksara ingkang mawi
panjangan mênika yèn dumunung sawingkingipun wanda sigêg botên
kénging kapasangakên dados wanda wau lajêng kasigêg ing
pangkon, upainipun:

- g. Tandha pangkon (patèn) mênika kanggé tandha yèn aksara ingkang dipunpangku ical namung kantun swantênipun, tuladhanipun:

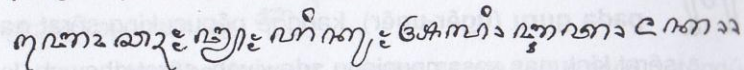

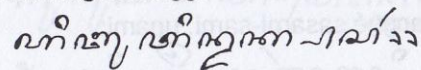
4. TÊTÊNGÊR WONTÊN ING PANYÊRATAN

Mênggah têtêngêr ingkang kanggé ing sêratan basa Jawa, inggih mênika:

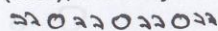
- a. pada lisa (lingsa), kanggé misah gatra utawi ukara. Dados, pada lingsa mênika kaginakakên kanggé napasing pamaos, kanggé misah ukara utawi gatra ing têmbung. Mênawi napasane utawi andhêganing waosan sampun wontên pangkonipun, mênika kaanggêp pada lingsa, upaminipun:

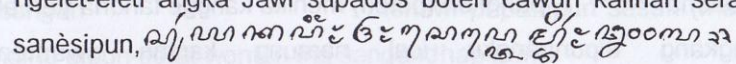
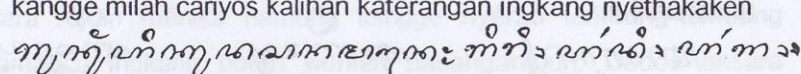
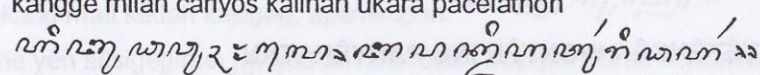
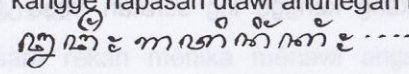

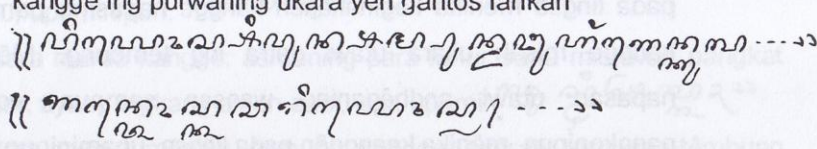

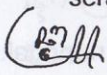
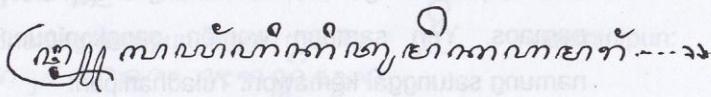
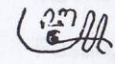
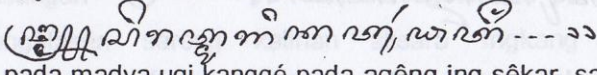

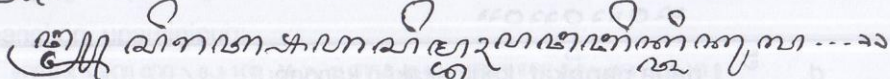
- b. pada lungsi mênika kanggé misah ukara kang botên nunggal. Dados, pada lungsi mênika minangka êlêt-êlêt wasananing pamaos. Yèn sampun wontên pangkonipun, padanipun namung satunggal kémawon. Tuladhanipun:

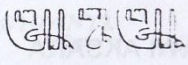

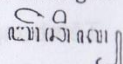

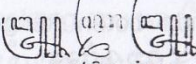

- c. pada pancak, mênika kanggé panutup ing wasananing cariyos ingkang sampun têlas utawi ing pungkasaning sêrat (ibêr), malah yèn taksih sêla dipunrangkêp, makatên:

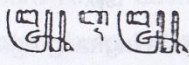

- d. pada pangkat, kaginakakên kanggé:

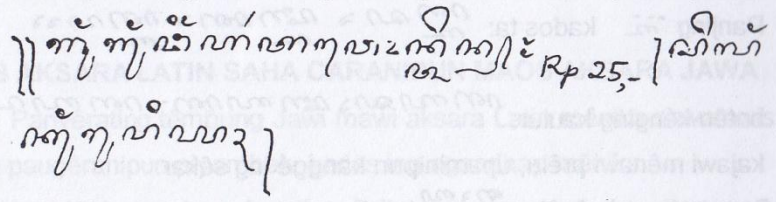
- 1) ngêlêt-êlêti angka Jawi supados botên cawuh kalihan sêratan sanèsipun,
- 2) kanggé milah cariyos kalihan katêrangan ingkang nyêthakakên
- 3) kanggé milah cariyos kalihan ukara pacêlathon
- 4) kanggé napasane utawi andhêgan ing sêkar agêng
- e. **adêg-adêg** (ada-ada) kanggé ing purwaning ukara wiwitan, utawi kanggé ing purwaning ukara yèn gantos larikan
- f. **pada guru** (ugêr-ugêr), kanggé pêpucuking sêrat gancaran, sêrat kintunan sasampunipun adawiyah, sêrat dhawuh, lsp.
- g. **pada luhur** mênika ginanipun kanggé unggah-ungguh ing sêrat kintunan ingkang katujokakên dhatêng sor-soran (tiyang anèm)
- h. **pada madya**, kanggé sasami-sami, upami:
pada madya ugi kanggé pada agêng ing sêkar, sarta adêg-adêg ing sêrat adèn-adèn.
- i. **pada andhap**, tumrap dhatêng panginggil, kados ta:

y. **purwa pada**, tégêsipun pada wiwitan, mênika kanggé pêpucuking sêrat sêkar. Pramila ing pada wau mêngku kajêng ingkang sinamar: **saha**
ing pêpêthan:

k. **madya pada**, tégêsipun pada têngahan, wontên ing sêkar kaginakakên kanggé têtêngêr gantosipun jinising sêkar. Pada mênika mêngku suraos (têbih, tégêsipun sêkaripun taksih lajêng, dèrèng rampung), kasamun ing

l. **wasana pada**, inggih mênika pada pungkasan. Pada mênika minangka panutuping sêrat dhapukan sêkar, ingkang mêngku suraos: (makatên cariyosipun, tamat) ingkang kasamun ing

m. **tandha kurung** mênika sambutan saking têtêngêr ngamanca (Walanda), kanggé nêrangakên mênawi ingkang dipunsukani kurung mênika pilah kalihan ukara-ukara ing riku. Dados, namung dumunung katrangan kémawon, upaminipun:

 Rp 25,-

- b. Aksara murda utawi aksara mahaprana, inggih mênika: Na, Ka, Ta, Sa, Pa, Ga, Ba, Jña, dipunwaos / Nõ, Kõ, Tõ, Sõ, Põ, Gõ, Bõ, Jñõ /
- c. Aksara rékan inggih mênika: cha, dza, gha, fa, za, dipunwaos / a / utawi / ʃ /
- d. Aksara swara inggih mênika: 1) a, i, u, é, o
2) rê, lê
- e) Sandhanganing aksara Jawa murih sagêd mungêl, botên namung nglégêna kémawon, wontên warni gangsal inggih mênika:
- 1) $\overset{\circ}{\text{p}}\text{pêpêt}$, $\overset{\circ}{\text{u}}\text{u}$ kawaos / hæ / utawi / ə /, upami $\overset{\circ}{\text{m}}\overset{\circ}{\text{m}}$ gègêr
 - 2) $\overset{\circ}{\text{w}}\text{wulu}$, $\overset{\circ}{\text{h}}\text{h}$ kawaos / hi / utawi / i /, upami $\overset{\circ}{\text{a}}\overset{\circ}{\text{a}}$ siji
 - 3) $\overset{\circ}{\text{t}}\text{taling}$, $\overset{\circ}{\text{l}}\text{l}$ kawaos / hl / utawi / l /, upami $\overset{\circ}{\text{m}}\overset{\circ}{\text{m}}\overset{\circ}{\text{m}}$ lélé
/ hæ / utawi / æ /, upami $\overset{\circ}{\text{m}}\overset{\circ}{\text{m}}\overset{\circ}{\text{m}}$ gègèr
 - 4) $\overset{\circ}{\text{t}}\text{taling tarung}$, $\overset{\circ}{\text{h}}\text{h}$ kawaos / ho / utawi / o /, upami $\overset{\circ}{\text{m}}\overset{\circ}{\text{m}}\overset{\circ}{\text{m}}$ ora
 - 5) $\overset{\circ}{\text{s}}\text{suku}$, $\overset{\circ}{\text{u}}\text{u}$ kawaos / hu / utawi / u /, upami $\overset{\circ}{\text{m}}\overset{\circ}{\text{m}}$ dudu
- f) Sandhangan panyigêging wanda (swara) inggih mênika:
- 1) $\overset{\circ}{\text{h}}\text{h}$ layar, $\overset{\circ}{\text{a}}\text{a}$ kawaos / har / utawi / ar /, upami $\overset{\circ}{\text{m}}\overset{\circ}{\text{m}}$ warta
 - 2) $\overset{\circ}{\text{w}}\text{wignyan}$, $\overset{\circ}{\text{h}}\text{h}$ kawaos / hah / utawi / ah /, upami $\overset{\circ}{\text{m}}\overset{\circ}{\text{m}}\overset{\circ}{\text{m}}$ gajah
 - 3) $\overset{\circ}{\text{c}}\text{cêcak}$, $\overset{\circ}{\text{h}}\text{h}$ kawaos / hang / utawi / ang /, upami $\overset{\circ}{\text{m}}\overset{\circ}{\text{m}}\overset{\circ}{\text{m}}$ abang
- Aksara *h* mênika kanggénipun namung yèn pangucapipun *ha* cêtha, kados ta: *hawa, tuhu, saha, nglaha*.
- Nanging yèn swantênipun ampang inggih namung kasêrat *a i u é è o*, kados ta: *aku, iku, uwis, élok, èmbèr, ora, lss*.

g) Sandhangan wyanjana, wontên warni gangsal inggih mênika:

- 1) cakra, kawaos / kra /, upami krama
- 2) kêrêt, kawaos / prè /, upami prèlu
- 3) péngkal, kawaos / kya /, upami kyai
- 4) panjing wa, kawaos / kwa /, upami kwali

Sawingkingipun aksara *d*, *t*, *n*, kagantos *y*, kados ta: *sédya*, *sétya*, *sunya*.

Aksara agêng (*kapital*) kanggénipun kados ingkang kalimrah ing basa Indonésia, inggih mênika kariggé pêpucuking ukara, sawingkingipun tandha titik (pada lungsi ing sêratan dhapukan gancaran), namaning tiyang, sêsêbutan, araning lèpèn, rêdi, kitha, nagara, lsp.

Têtêngêr ingkang kaginakakên ing sêratan aksara Latin, inggih mênika kados andharan ing ngandhap mênika.

- 1) . titik, ing sêratan aksara Jawa sami kalihan pada lungsi (ing andharan gancaran).
- 2) , komah, ing sêratan aksara Jawa sami kalihan pada lingsa (ing andharan gancaran).
- 3) ; titik komah, kaginakakên kanggé mêdhot gêgandhènganing ukara ingkang sampun sigêg namung ukaranipun dèrèng rampung. Upaminipun: *Nalika aku mênyang Sala mampir omahé Suta; aku disuguh mangan nganti warêg.*
- 4) pada pangkat (kapriksanana kaca 9, bagéyan 4.d.)
- 5) “...” pada pambuka saha panutup, kanggé nyênggêt ukara ingkang nêrangakên paginêman utawi nyênggêt têtêmbungan ingkang dipun-prêlokakên, upaminipun:

Wangsulané Saridin: “Inggih, bëndara, mila kula ingkang lépat.”
Nalika kula dhatêng Bali numpak kapal “Mêrapi”.

- 6) ! pada pakèn, kanggé panutuping têmbung utawi ukara pakèn,
upami: *Lungaa!*

Tukua sêga, Din!

- 7) ? pada pitakèn, kanggé panutuping ukara pitakèn, upami:

Panjênêngan putranipun sintên?

- 8) () kurung, kanggé nyukani tandha yèn isinipun sami kalihan
ngajêngipun, upami: *Têmbung kaanan (sipat).*

- 9) „ idhêm, kanggé nyukani tandha yèn isinipun sami kalihan
ingkang kasêbut ing nginggilipun, upami:

Anak kalih jalêr sadaya namanipun ugêr-ugêr lawang.

„ „ èstri „ „ kembang sêpasang.

Èstunipun taksih kathah rêmbag bab aksara Jawa ingkang kanggé ing pamulangan ingkang prêlu dipunsumêrêpi, murih saya sugih kawruh bab aksara Jawa. Éwa samantên kasumanggakakên anggènipun badhé ngangsu kawruh kasêbut. Ing wasana kirang-langkungipun nyuwun agunging pangapuntên. N u w u n.

*Hesti Mulyani
3-4 Septemeri 2007
20 Ruwah 1940 Alip
21 Sya'ban 1428 H*

SÊSÊRÊPAN BAB AKSARA JAWA

Wontên sauntawis para winasis ingkang ngêndikakakên bab asal-usulipun aksara Jawa. Aksara Jawa mênika piridan utawi asalipun saking aksara Déwanagari (*Devanāgarī*). Aksara Déwanagari mênika aksara ingkang kanggé mahyakakên basa Sansekerta, inggih basa ingkang kaginakakên ing tlatah India.

Déné wujuding aksaranipun kados ing ngandhap mênika (Edward Delavan Perry. 1953. *A Sanskrit Primer*. New York: Columbia University Press).

Vowels.

		short	long
simple		अ <i>a</i>	आ <i>ā</i>
	palatal	इ <i>i</i>	ई <i>ī</i>
	labial	उ <i>u</i>	ऊ <i>ū</i>
	lingual	ऋ <i>r̥</i>	ॠ <i>r̄</i>
	dental	ॡ <i>ṛ</i>	
diphthongs	palatal		ए <i>e</i> ऐ <i>āi</i>
	labial		ओ <i>o</i> औ <i>au</i>

Visarga : *h*.

Anusvāra — *ṅ* or *m̄*.

Consonants.

		surd	surd asp.	sonant	sonant asp.	nasal
Mutes	guttural	क <i>k</i>	ख <i>kh</i>	ग <i>g</i>	घ <i>gh</i>	ङ <i>ṅ</i>
	palatal	च <i>c</i>	छ <i>ch</i>	ज <i>j</i>	झ <i>jh</i>	ञ <i>ṇ</i>
	lingual	ट <i>ṭ</i>	ठ <i>ṭh</i>	ड <i>ḍ</i>	ढ <i>ḍh</i>	ण <i>ṇ</i>
	dental	त <i>t</i>	थ <i>th</i>	द <i>d</i>	ध <i>dh</i>	न <i>n</i>
	labial	प <i>p</i>	फ <i>ph</i>	ब <i>b</i>	भ <i>bh</i>	म <i>m</i>

Semivowels	palatal	य <i>y</i>	lingual	र <i>r</i>
	dental	ल <i>l</i>	labial	व <i>v</i> .

Sibilants: palatal श *ṣ*; lingual ष *ṣ*; dental स *s*.

Aspiration ह *h*.

kṣetreṣu siktābhir meghānām adbhir dhānyam prarūḍham

kṣe tre ṣu si ktā bhi rme ghā nā ma dbhi rdhā nyam pra rū ḍham.

क्षेत्रेषु सिक्ताभिर्मैघानामद्भिर्धान्यं प्ररूढम् → क्षेत्रेषु-
सिक्ताभिर्मैघानामद्भिर्धान्यं प्ररूढम्.

GARAPAN

1. Sinau bab aksara Jawa mênika gampil. Kadospundi pamanggih Panjênêngan?
2. Kénging mênapa nyêrat aksara Jawa kédah kandêl alus, nggandhul ing sangandhaping garis, saha panyêrating têngbung botên kénging kapilah-pilah?
3. Kadospundi pamanggih Panjênêngan ngèngingi andharan aksara Jawa ing buku mênika?
4. Cobi kaandharna mênggah anggèn Panjênêngan badhé mulang bab aksara Jawa dhatêng para siswa!
5. Paugêraning aksara Jawa mênika wontên kalih, inggih mênika paugêran lami saha paugêran énggal. Kadospundi cak-cakanipun ngginakakên paugêran kasêbut?

GLADHÈN

Para siswa dipundhawuhi damêl sêratan utawi anggitan ingkang isinipun bab *data diri* mawi aksara Jawa, nanging ngginakakên basa Jawi. Anggitanipun sagêd kadamêl dhapukan gancaran saha sêkar macapat.

TULADHA

PUCUNG

Sêkar Madu / siji Juni wolu pitu / ing Ngayogyakarta / jênêng tanggal aku lair / nyun pandonga dadya bocah kang piguna //

ꦱꦺꦏꦫꦩꦢꦸꦱꦶꦗꦶꦗꦸꦤꦶꦮꦺꦭꦸꦥꦶꦠꦸꦲꦶꦁꦒꦒꦪꦺꦴꦗꦲꦏꦺꦴꦲꦏꦺꦴꦗꦺꦤꦺꦁꦠꦁꦒꦏꦸꦭꦲꦶꦫꦶꦤꦚꦸꦤꦥꦤꦢꦺꦁꦢꦢꦪꦧꦺꦴꦕꦲꦏꦁꦥꦶꦒꦸꦤꦲ

ꦱꦺꦏꦫꦩꦢꦸꦱꦶꦗꦶꦗꦸꦤꦶꦮꦺꦭꦸꦥꦶꦠꦸꦲꦶꦁꦒꦒꦺꦴꦗꦲꦏꦺꦴꦲꦏꦺꦴꦗꦺꦤꦺꦁꦠꦁꦒꦏꦸꦭꦲꦶꦫꦶꦤꦚꦸꦤꦥꦤꦢꦺꦁꦢꦢꦪꦧꦺꦴꦕꦲꦏꦁꦥꦶꦒꦸꦤꦲ

PRATÉLAN WAOSAN

Adisumarta, Sumidi. 1955. *Tatanan Nyérat Aksara Djawi*. Ngajogjakarta: Tjabang Bagian Bahasa Djawatan Kebudayaan Kementerian Pendidikan Pengadjaran dan Kebudayaan.

Poerwadarminta, W.J.S. 1939. *Baoesastra Djawa*. Groningen, Batavia: J.B. Wolters' Uirgevers-Maatschappij N.V.

_____. 1953. *Sarining Paramasastra Djawa*. Djakarta: Noordhoff-Kolff N.V.

Prawiradisastra, Sadjjo. 1987. "Kawruh Basa". Sêratan kanggé Garan Panataran Guru Bahasa dan Sastra Jawa ing Kantor Wilayah Departemen Pendidikan dan Kebudayaan Propinsi Jawa Tengah Semarang.

Sastrawardaya, Mas Samud. 1950. *Campur-bawur*. (Sêratan Akasara Jawa). Djakarta: J.B. Wolters' Uitgeversmaatschappij N.V.

LAMPIRAN

NAMA-NAMANING WĒKDAL

1. NAMANING TAUN

Pétangan pananggalan Jawi mênika manut lampahing rêmbulan, inggih mênika wiwit jumêdhulipun rêmbulan ngantos satêlasing rêmbulan. Pétangan dintên ugi makatên, kawiwitan saking jumêdhuling rêmbulan, ngajêngakên sêrap surya dumugi sêraping surya malih. Mila lajêng gèsèh sangêt kalihan dintên pétangan taun Masèhi, gantosing tanggal utawi dintên kawiwitan tabuh kaping 24.00 utawi pukul 00.00 dalu (Prawiradisastra, 1987).

Pananggalan Jawi wontên sêsambêtanipun kalihan pananggalan Islam ingkang ugi sami-sami awêwaton lampahing rêmbulan. Taun Hijrah kawiwitan ing taun Masèhi 622.

Awit saking karsanipun Kangjêng Sultan Agung, taun Jawi kalarasakên kalihan taun Islam. Inggih mênika kawiwitan nalika dintên Jêmuah Lêgi tanggal 1 Sura, taun Alip 1555, windu Kuntara, lambang Kulawu. Kanthi makatên, nalika taun Śaka 1555 ingkang alêlandhêsan pétangan surya, dados taun Jawi 1555 ingkang adhêdhasar pétangan rêmbulan.

Taun Jawi yasan Sultan Agung kasêbut cacahipun wontên wolu, inggih mênika: (1) Alip, (2) Éhé, (3) Jimawal, (4) Jé, (5) Dal, (6) Bé, (7) Wawu, saha (8) Jimakir.

2. NAMANING WINDU

Windu mênika cacahipun wontên sakawan, gadhah nama saha watêk piyambak-piyambak, inggih mênika:

- 9) Windu Adi (linangkung), watêkipun kathah wêwangunan énggal,
- 10) Windu Kunthara (ulah), watêkipun kathah solah bawa,
- 11) .. Sêngara (banjir),, lèpèn banjir,
- 12) .. Sancaya (sêsrawungan), watêkipun kathah tiyang dados pawong mitra.

Lampahing windu mênika gêntosan, wiwit saking windu Adi, sasampunipun jangkêp sa-ubêngan (4 windu utawi $4 \times 8 = 32$ taun), lajêng wangsul malih saking wiwitan tanggal 1 Sura taun Alip, windu Adi. Makatên sapiturutipun.

3. NAMANING DINTËN

Namaning dintên mênika wontên pancawara, sadwara, saha saptawara. Inggang kawastanan “pancawara” mênika dintên gangsal inggang kasêbut ugi dintên pêkênan, inggih mênika: Paing, Pon, Wagé, Kliwon, saha Lêgi.

Sadwara inggih mênika namaning pétangan “nênêm” inggang kanggé nênitèni wataking bayi lair sarta pétangan mupangat saha sirikan tumrap tiyang inggang badhé nindakakên pikajêngan. Sadwara mênika ugi dipunwastani **Paringkêlan**. Nama-namanipun, inggih mênika: (1) Tuglé, (2) Aryang, (3) Wurukung, (4) Paningron, (5) Uwas, sarta (6) Mawulu. Jaman samangké sampun awis-awis kagatosakên kanggénipun. Lampahing Paringkên mênika giliran sabên dintên, wiwitipun Tuglé

dipunpungkasi Mawulu. Sasampunipun jangkêp saubêngan (6 dintên), lajêng wangsul malih saking wiwitan. Sadwara utawi Paringkêlan ing pananggalan ing jaman samangké sampun botên ngêwrat malih. Nanging, taksih ngêwrat **Saptawara**. Saptawara mênika nama sarta pétangan dintên 7, inggih mênika:

- 1) Ngaad = Akhad = Aditya = Dité = Radité
- 2) Sênèn = Senin = Soma
- 3) Sêlasa = Selasa = Anggara
- 4) Rêbo = Rabu = Buddha
- 5) Kêmis = Kamis = Wrêhaspati = Rêspati
- 6) Jêmuah = Jumat = Sukra
- 7) Sêtu = Sabtu = Tumpak

4. NAMANING WUKU

Wuku mênika pétangan kanggé nyumêrêpi watak saha lampahing bayi lair. Wuku mênika lampahipun sabên 7 dintên sapisan, wiwit dintên Ngaad dumugi Sêtu. Lampahing wuku mênika giliran, kawiwitan **Sinta** kapungkasan **Watugunung**. Nama-namane wuku, inggih mênika: (1) Sinta, (2) Landhêp, (3) Wukir, (4) Kuranthil, (5) Tulo, (6) Gumbrêg, (7) Warigalit, (8) Warigagung, (9) Julung-wangi, (10) Sungsang, (11) Galungan, (12) Kuningan, (13) Langkir, (14) Mandhasiya, (15) Julung-pujut, (16) Pahang, (17) Kuruwêlut, (18) Marakèh, (19) Tambir, (20) Madhangkungan, (21) Maktal, (22) Wuyé, (23) Manail, (24) Prangbakat, (25) Bala, (26) Wugu, (27) Wayang, (28) Kulawu, (29) Dhukut, sarta (30) Watugunung.

Satunggal wuku umuripun 7 dintên. Lampahipun sasampunipun sa-ubêngan = $7 \times 30 = 210$ dintên, lajêng wangsul saking wiwitan malih.

5. NAMANING ASTHAWARA

Asthawara kasêbut ugi Déwa dina, Padéwan. Asthawara mênika namung kanggé nyumêrêpi wataking bayi lair. Caranipun ngétang sasat mèh botên naté kasrambah ing padintênan. Nanging bab mênika kalêbêt ing kabudayan Jawi. Astha = 8, wara = pétangan, dintên, dados Asthawara mênika wontên wolu: (1) Sri (Bathari Sri), (2) Indra (Bathara Indra), (3) Guru (Bathara Guru), (4) Yama (Bathara Yama), (5) Rudra (Bathara Rudra), (6) Brama (Bathara Brama), (7) Kala (Bathara Kala), saha (8) Uma (Bathari Uma).

6. NAMANING NAWAWARA

Nawawara utawi Padangon mênika pétangan dintên cacahipun sanga. Nawawara mênika kanggé nyumêrêpi wataking bayi lair. Namaning Nawawara inggih mênika: (1) Dangu, (2) Jagur, (3) Gigis, (4) Kérangan, (5) Nohan, (6) Wogan, (7) Tulus, (8) Wurung, saha (9) Dadi.

